

Gökyüzünün Altındaki Huiler Bir Ailedir: Diasporal Bağlamda Çinli Müslümanların Dayanışma Bilincinin Kaynağı Tartışması

“All Huis Under Heaven are One Family”: A Discussion on the Origin of Chinese Muslims’ Solidarity in Diaspora Context

Chih-Hui Chiu*

Öz

Çinli Müslümanlar Çin tarihinde dayanışma bilinciyle tanınmıştır. Bu ruhu tasvir eden “Gökyüzü altındaki Huiler bir ailedir”, Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında yaygın olarak kullanılan bir Çin atasözüdür. Bu makalede Çin İslamının tarihsel bağlamında Çinli Müslümanların dayanışma bilincinin ortaya çıkışı ve gelişimi, dini inanç ve sosyolojik teoriler ışığında tartışılacaktır. Dini inanç ve diaspora ortamının bu bilincin gelişimine katkıda bulunduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Makalenin son kısmında ise, modern Çin’in politikası ve modernleşme sürecinin, bu dayanışma bilincini zayıflatıp zayıflatmayacağı tartışılacaktır. Sonuç olarak da, söz konusu hususu daha iyi cevaplayabilmek ve Çinli Müslümanların dayanışma bilincini hakıyla anlamak için birbirleriyle etkileşim halinde bulunan çeşitli unsurların birlikte göz önünde bulundurulması gerektiğine işaret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hui Zu, etnik kimlik, bizlik/ötekilik, çatışma teorileri, toplumsal kimlik teorisi.

---

*Ph.D. Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, urflea@hotmail.com

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 26 Temmuz 2019

Abstract

The solidarity of Chinese Muslims is well known in Chinese history. The proverb describing their oneness, "All Hui under heaven are one family," is also used extensively both among Muslims and non-Muslims. In this paper, the origin and development of Chinese Muslims' solidarity in context of the history of Chinese Islam will be discussed in the light of religious spirit and sociological theories. It will be stated that religious spirit and diasporic surroundings might contribute to the development of solidarity. In addition, whether modern China's policy and modernization will reduce the solidarity or not will be dealt with in the later part of this paper. As a result, in order to answer this question better, the necessity of examining various factors interacting with each other in shaping Chinese Muslims' solidarity will be pointed out.

Keywords: The Huis, ethnic identity, we-ness/other-ness, realistic conflict theory, social identity theory.

Giriş

Dünyanın vahye dayanan başlıca dinleri arasında yer alan İslam, Tang hanedanlığı (MS. 618-907) zamanında Çin'e yayıldıktan sonra, Çin kültürüyle bir etkileşim, çatışma ve bütünleşme sürecine girmiştir. Neticede yerli kültürel özelliklere haiz bir Çin İslam'ı ortaya çıkmıştır. Ancak bu Çin İslam'ının, gerek İslam'ın kendisi gerekse Müslümanlar bakımından bir dereceye kadar asli özellikleri muhafaza ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim bunun sayesinde İslam kendi varoluşunu Çin'de devam ettirebilmiş ve Çin kültürü tarafından asimile edilmekten korunabilmiştir. Böylece de, İslam kültürünün taşıyıcılarından biri olarak Çince konuşan Müslümanlar, Çin İslam'ının gelişme sürecinde, yaşam tarzı, değer yargısı ve kültürel özellikler gibi bakımlardan çoğunluktan farklılaşmışlar ve ataları Orta Doğu ve Orta Asya'dan gelen Müslümanlar olduğu için Han kültürünün dışında çok farklı bir kültürel sistem geliştirmiştir. Bu özellikleri sebebiyle Çinli Müslümanlar diaspora araştırması için özel bir konu teşkil edecek bir yapıya sahip görünmektedir.

Diyaspora teorilerine göre, örf, gelenek toplumsal ağ, değer sistemi ve psikolojik özellik gibi diaspora topluluklarının asli kültürel unsurları, yerli toplumda hâkim olan kültürden çok farklı ve egzotik tonlara sahip bir kültür oluşturabilir. Diaspora kültürlerinin oluşumu, muhtevası, yerli toplumlarla etkileşimi ve maruz kaldığı etkiler, diaspora araştırmalarının odaklandıkları husustur. Çinli Müslümanların psikolojik özelliği üzerine yürütülen araştırmalar da bu hususlar arasında yer alabilir. Nitekim dini metinlerde, inananların dayanışma bilincini yükseltmeye çalışan talimatlara ve emirlere çokça yer verilmiştir. Ümmetin teşekkülünün, bu dini ruhla ilişkilendirilen en güzel örnek olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu dini ruhun yanı sıra toplumsal unsurlar da, Çinli Müslümanların dayanışma bilincinin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Orta Doğu ve Orta Asya'dan gelen Müslüman atalar, Çin'e gelip yerleştikten sonra Han kültürünün dominant olduğu toplumda kendi dini kimliğini sürdürmek için daha fazla çaba göstermek zorunda kalmışlardır. Ayrıca, dini ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan bizlik/ötekilik bilinci, Çinli

Müslümanları hâkim unsur Hanlılara daha da yabancılaştırmış ve dolayısıyla Hanlıların onlara yönelik ayrımcılığını şiddetlen-dirmiştir. Diğer bir ifadeyle, Çinli Müslümanlar İslam dünyasın-dan uzak olan diasporal bir ortamdayken, ilk başta İslam dininde yüceltilen dayanışma bilinci Çin toplumunda yerli toplumsal et-kenler tarafından daha fazla takviye edilmiştir.

Bu makalede metin çözümlemesi (textual analysis) ve söylem analizi (discourse analysis) olmak üzere iki yöntem kullanılarak, dini ve toplumsal yönden Çinli Müslümanların dayanışma bilin-cinin oluşumu incelenecektir. Ayrıca Çin hükümetin kentleştirme projesi ve sekülerleşmiş toplumsal hayat ile birlikte bazı Müslü-manların dini kimliğini yitirdikleri görülmektedir. Bu yüzden de makalenin sonunda söz konusu ruhun zayıflayıp zayıflamadığı meselesi tartışılacaktır. Bu iki yöntem aracılığıyla, tarihi ve kutsal metinler, diğer sosyolojik ve antropolojik araştırmalar eleştirel bir bakış açısıyla okunarak, Müslümanlar ve gayrimüslimlerin yan-sıtılan psikolojik verileri sosyoloji, din, etnik gruplararası ilişki bakımlarından açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır. Bir diğer ifadeyle, bu iki yöntem, Çinli Müslümanların manevi bir sembo-lü olan dayanışma bilincinin, gerek tarihte gerekse günümüzde, vuku bulduğu bağlamlarda incelenmesine ve sosyolojik anlamlar yüklenmesine katkıda bulunacaktır.

Müslüman Dayanışma Bilincinin Dini Esası

Bir inancın yabancı kültürün hâkim olduğu ortamda hayatta ka-labilmesi, yerleşmesi hatta gelişmesinde, inananların dayanışma bilinci önemli bir rol oynamaktadır. Öte yandan bu dayanışma bi-linci dinin içeriği, akidesi ve pratiğinden de kaynaklanmaktadır. İslam her bakımdan Çin'den çok farklı olan Arap yarımadasında zuhur ettiği halde 14 asırda ayakta kalabilmiş hatta Çin'in başlıca dinlerinin arasında yer alarak Çin kültürüyle etkileşime girmiştir. Bunun nedeni, İslam'ın ruhunun, dünyanın her yerine dağılan Müslümanlara sağladığı dayanışma bilincidir. Bu bilinç yabancı kültürle çevrili ortamda dini kimliğini sürdürmeye ve inandıkları dini etraflarına yaymaya katkıda bulunmuştur. Zamanla da daya-nışma bilinci, Çinli Müslümanların psikolojik özelliklerinden biri

haline gelmiştir. “Gökyüzü altındaki Huiler bir ailedir”¹¹ şeklindeki Çin atasözünün hem Çinliler hem de Çinli Müslümanlar tarafından yaygın olarak kullanımı, bunun en iyi ifadesi olduğunu söylenebilir. Bu bağlamda inanç Müslümanların dayanışma bilincinin esas kaynağıdır. Makalenin bu kısmında dini bilinç, kutsal metinler ve ümmet olmak üzere iki yönden tartışılacaktır.

1. Kutsal Metinlerde Dayanışma Bilinci

Kur`an'ı Kerim ve Sünnet İslam'ın kutsal kabul edilen, iki ana kaynağıdır. Dünyanın her yerinde Müslümanlar onlardan hareketle dünya görüşlerini, yaşam felsefelerini ve ahlak kurallarını kurmaktadır. Bu kaynaklar, dünyadaki tüm Müslümanları birbirlerine bağlamaktadır. Bir Müslümanın imanı, Sünni ya da Şii hangi mezhebe veya tarikata bağlanırsa bağlansın, nihai olarak söz konusu kutsal metinlere dayanır. Dolayısıyla da, onlar ümmet içi birlikteliği ve Müslümanlar arasındaki dayanışma bilincini oluşturmada çok önemli bir rol oynamaktadır.

İman, dinin esasıdır. İman dini pratikleri anlamlı kılar ve inananların kurutuluşlarını mümkün kılar. İslam'ın prensiplerine göre, tüm Müslümanlar tevhit inancı altında müttehit olmaları ve ihtilafa düşerek bölünmekten kaçınmaları gerekmektedir. Kur`an bunu açık bir şekilde ifade etmiştir: “Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınımsız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de o, kalplerinizi birleştirmişti. İşte onun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de o sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle

---

1 “Gökyüzünün altında Huiler bir ailedir” atasözünün menşei bilinmediği için, içinde geçen “Huiler”in modern Çin'deki Hui etnik grubu (Hui Zu) ile aynı olup olmadığı, halen araştırmaya değer bir konudur. Ayrıca, bu makalede din ve genel toplumsal arkaplan olarak iki yönden Çinli Müslümanların dayanışma bilincinin kaynağı incelenmeye çalışılacaktır. Bu yüzden, atasözündeki Huilerin, makalede genel anlamda Han kültürünün etkisi altında bulunan Çinli Müslümanları ve Çince konuşan Müslümanları kastettiğini ve etnik grup anlamını içermediğini söylemek gerekir. Metinsel bağlamlara göre, Huiler belli bir etnik grup olarak zikredilirken direkt “Hui Zu” tabiri kullanılacaktır.

apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz.” (Diyanet İşleri Bakanlığı [DİB], 2015, Kur’an-ı Kerim 3:103) Bu ayet Müslümanları birlikte olmaya ve bölünmekten kaçınmaya teşvik etmenin dışında, ayrıca dayanışma bilincinin Allah’ın nimeti olduğuna işaret etmektedir. Zira bu bilinç, eskiden birbirlerinden nefret eden insanları hep birlikte hidayete erdirmekte ve onlara kurutuluş imkânını sağlamaktadır. Bu ideal, dünyevi zenginlikle değil, ancak imanın gücüyle gerçekleştirilebilir. Tıpkı Kur’an’da buyurulduğu gibi, “O, seni bizzat kendi yardımıyla ve müminlerle destekleyen ve onların kalplerini uzlaştırandır. Şayet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın sen onların kalplerini uzlaştıramazdın. Fakat Allah onların arasını uzlaştırdı. Şüphesiz o mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Kur’an-ı Kerim 8:63). Mezkûr iki ayetten anlaşıldığı üzere, iman ve dayanışma bilincinin birbirlerini desteklediği açıktır. Bir başka ifadeyle dayanışma bilinci imandan kaynaklandığı gibi, aynı zamanda onu kuvvetlendirir.

İmandaki birliğin yanısıra, eylemler de dayanışma bilincini güçlendirebilir. Nitekim “hep birlikte Allah’ın ipine (Kur’an’a) sınımsız sarılmanın” örneklerine kutsal metinlerde sıklıkla rastlanabilir. “Akrobaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma” (Kur’an-ı Kerim 17:26) ve “Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin” (Kur’an-ı Kerim 4:36) ayetlerde ifade edildiği gibi bunun en kapsamlı örneği, ümmetin her ferdine iyilik yapmaktır. Müslümanlardan kendi ihtiyaçlarını uygun bir şekilde karşıladıktan sonra elinden geleni yaparak ümmetin başka fertlerinin, hatta hiç tanımadığı birisinin ihtiyaçlarını da gidermeye çalışması beklenmektedir. Böylelikle Müslümanlar arasındaki birliktelik ve dayanışma bilinci pekiştirilmek istenir. Zira yardım edene, kendisinin bir ihtiyacı ortaya çıktığında başkaları da aynı düşünceden hareketle yardım ederler. Bu bağlamda Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) yardımlaşmaya ve dayanışmaya çok önem vermiş ve bu önemi sağlıklı vücuda benzetmiştir: “Numan ibni Beşir’den rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: Müminler, birbirlerini sevmede, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede, tıpkı bir

organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu rahatsızlığı hisseden bir bedene benzer (DİB, 2015, Riyâzü's-Sâlihîn, Buhari, Edeb 27, Müslim, Birr 66)“.

İslam maddi imkânlar bakımından sıradan birisine iyilik yapmayı emretmesine rağmen, ezilen grupların ihtiyaçlarına daha fazla önem vermektedir. Zayıflara ve muhtaç olanlara yardım etmek toplumsal bir ideal olup Allah tarafından Müslümanlara emredilmiştir. Bunun gerçekleştirilmesi, ümmete birlik sağlar, ümmetin varlığını sürdürür ve Müslümanların dayanışma bilincini ve imanını ifade eder. Bunların yanısıra bu emir o kadar önemlidir ki, Kur'an'da imanın altı şartıyla birlikte zikredilmiş (Kur'an-ı Kerim 2:177) ve onu ihmal edenler kıyamet gününü inkâr edenlerle eşit tutulmuştur (Kur'an-ı Kerim 107:1-7). Aynı tavır Sünnette de görülmektedir: Yine Ebu Hureyre (Allah Ondan razı olsun)'dan bildirildiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Dul kadınlarla muhtaç ve yoksulların işlerine yardım eden kimse Allah yolunda cihad eden gibi sevap kazanır.” Ravi “O kimse bıkmadan gece ibadet eden iftar etmeden gündüzleri oruç tutan kimse gibidir, buyurdıklarını zannediyorum.” Diyor (DİB, 2015, Riyâzü's-Sâlihîn, Buhârî, Nafakât 1, Edeb 25, 26; Müslim, Zühd 41).

İslam'ın emirlerine göre, yeterli maddi güce sahip olmayanlar maddi anlamda muhtaçlara yardım edemediği halde, dille ve eylemle bu emri gerçekleştirebilir. Hadiste buyurduğu gibi, “Sizden her kim bir kötülük veya çirkin bir şey görürse onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse diliyle değiştirmeye çalışsın ona da gücü yetmezse kalbiyle onu hoş görmeyip kabul lenmesin ki bu da imanın en zayıf derecesidir.” (Riyâzü's-Sâlihîn Müslim, İman 78) Bu hadisten, İslam'ın prensiplerinden birinin de “iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma” olduğu anlaşılmaktadır. Bu prensip Müslümanları dini vazifeleri birbirlerini hatırlatmaya veya birbirlerini uyarmaya teşvik ettiği için toplumsal bir fonksiyon görür ve dayanışma bilincinin kaynaklarından biri olarak düşünülebilir. Kötülük ümmet içine girerse Müslümanların imanı üzerinde olumsuz etkiler yapar ve sonunda onlar doğru yoldan sapar; nihai olarak da ümmet içinde ihtilaf ortaya çıkar. Böylece Müslümanların birliği parçalanabilir / parçalanır. Dolay-

sıyla bu sonucu önlemek için iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma emri, bireysel olmakla kalmayıp, ancak tüm Müslümanların işbirliğiyle gerçekleştirilebilen bir vazife olarak düşünülmelidir. Bu yüzden Allah “İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın” (Kur’an-ı Kerim 5:2) ayetiyle Müslümanlara iman ve kötülükten sakınmak hususlarında yardımlaşmayı buyurmuştur. Bu ayetten anlaşıldığı üzere takva iyiliğin bir ifadesidir. Bu kavram tevhit, Allah’ın sevdiklerini sevmek, nefret ettiklerinden kaçınmak anlamlarını içerip İslam’ın esası olarak algılanabilir (Buladı, 2011: 149-150). Buna ilaveten Kuran’ın diğer ayetinde Müslümanlar arası ilişki ve ortak görevleri belirlenmiştir: “Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah’a ve Resulüne itaat ederler” (Kur’an-ı Kerim 9:71). Bundan dolayı da imanın birliğinin dayanışma bilincini gösterdiğini söylemek mümkündür.

Son olarak muhacirler ve ensarlar arasındaki kardeşlik ve yardımlaşma, Müslümanların dayanışma bilincine en iyi örnek teşkil etmektedir. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) ve muhacirler Medine’ye hicret ettiklerinde ensar kendi paralarını, topraklarını, evlerini ve başka eşyalarını muhacirlerle paylaşmaktan çekinmemişlerdir. Onların sayesinde tarihteki ilk Müslüman ümmet kurulabilmiştir. Dolayısıyla dayanışma bilincini yaşayan ensarın konumu hadiste önemli bir derecede yüceltilmiştir. Berâ İbni Âzib’den rivayet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.v) Müslümanlar hakkında şöyle buyurdu: “Ensar (yardım eden sahabe/Müslümanlar). Onları ancak mümin olan sever, hiç şüphesiz onlara münafık olan da buğz ve adavet eder. Kim ki Ensarı sever, Allah da onu sever; her kim de ensara buğz ve adavet eder, Allah da ona adavet eder (Riyâzû’s-Sâlihîn Buhârî, Menâkıbu’l-ensâr 4, Müslim, İmân 129, Tirmizî, Menâkıb 65).”

Medine’de kurulan ilk Müslüman ümmet, İslam’ın yayılmasıyla birlikte, zamanla evrensel bir olgu halini almıştır. Ümmet, dünyanın her yerinde bulunan Müslümanları aynı dinin çatısı altında toplaması ve dini ve toplumsal iki temel üzerinde kurulmuş ol-

ması bakımından dayanışmanın bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Han kültürüyle çevirili Çinli Müslümanlar için ümmetin önemi daha da belirgindir. Makalenin müteakip kısmında dayanışma bakımından ümmetin anlamı tartışılacaktır.

2. Dayanışma Bakımından Ümmetin Anlamı

Genel olarak Müslümanlar bulunduğu yerde cemaat oluşturmaktadır. Her yerdeki cemaat, evrensel Müslüman ümmetinin bir parçasını teşkil etmektedir. Ümmetin her ferdi İslam'ın prensiplerine göre hayat ve sosyal ilişkilerini kurmaktadır. Modern dönemde ulus devletin kuruluşuyla ümmetin evrenselliğinin önemi, bir dereceye kadar azalmıştır. Buna rağmen ümmet Müslüman hayatında önemli bir parça olup dini ve toplumsal fonksiyonlarını yitirmemiştir.

Ümmetin teşekkülü dini temellere dayanır. İslam'a göre Cuma namazı, cenaze, kurban kesme, bayram namazı gibi bazı dini görevlerin toplu şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu görevleri topluca yerine getirmek suretiyle Müslümanlar birbirleriyle etkileşimde bulunabilir, toplumsal hayat kurabilir ve dolayısıyla topluluk kimliğini canlandırabilirler. Ayrıca kutsal metinler ümmetin oluşumundan söz etmiştir. Arapça menşeli "ümmet" sözcüğü ile İslam'a inanıp inanmamalarına bakmaksızın, genel olarak tüm ulusal veya dini gruplar kastedilmektedir (Kur'an-ı Kerim 10:47, 5:48). Günümüzde ise ümmet sözcüğü özel olarak Müslüman topluluk anlamına gelmektedir. Bu anlam Kuran'da (Kur'an-ı Kerim 10:47, 5:48) ve Sünnette de bulunabilir (Riyâzû's-Sâlihîn Tirmizi, Zühd 26, Müslim, İman 19, Ebû Davud, Libas 11).

Ümmetin oluşumu doğal ve gerekli bir olaydır. İslam bencilliği inkâr ederek birliktelik bilincine önem vermektedir. Bunu topluca yapılan amellerin sevabının, tek başına yapılanlardan kat kat fazla olmasında görmek mümkündür. Nitekim Kuran'ın tasvir ettiği ideal toplum, ancak ümmetin her ferдинin işbirliği halinde iyiliği emretmesi ve kötülükten sakındırmasıyla gerçekleştirilebilir.

İster kutsal metinler, isterse ümmetin kullanıldığı anlamlar bakımından olsun, Müslümanların dayanışma bilincinin dini esası açıktır. Ayrıca Cuma namazı, zekât ve hac gibi topluca yerine geti-

rilen dini görevler dayanışma ve yardımlaşma anlamını vurgulamaktadır. Aynı şekilde camiler, medreseler ve vakıflar tarafından düzenlenen dini eğitim ve çeşitli toplumsal hizmetler de bu ruhun simgesi olarak düşünülebilir. Irk, cinsiyet, renk ve zenginlik farklılıklarına bakmaksızın iman üstün tutan İslam'da dini kimlik diğer kimliklere nazaran ön plandadır. Bu kimlik Müslüman hayatını çeki düzene sokmaktadır. Bu bağlamda dini kimlik ve topluluk kimliği arasında doğru orantı mevcuttur. Başka bir ifadeyle dini kimlik güçlenince Müslümanların topluluk kimliği de aynı şekilde ön plana çıkmaktadır. Her inanç, din sosyolojisi açısından, inananları bir araya getirerek birliktelik oluşturma işlevini gerçekleştirebilir (Giddens, 2012: 582; Günay, 2011: 341-348; Okumuş, 2012: 70-71). Dolayısıyla Müslümanların dayanışma bilincinin, İslam inancında bulunduğunu söylemek yerinde bir tespittir.

Müslümanların dayanışma bilinci din bakımından ele alınabilse de Çinli Müslümanların, söz konusu Çin atasözünde bahsi geçen Huilerin, buldukları toplumsal ortamın bu hususu anlamak için çok özel bir örnek olduğunu tekrar hatırlatmak gerekmektedir. Diaspora ortamında diğer milli gruplarla, özellikle de çoğunluğu oluşturan Hanlılarla ilişkileri ve etraflarındaki toplumsal olaylarla etkileşimleri, Çinli Müslümanların dayanışma bilincinin gelişimini etkilemiş ve şekillendirmiştir. Dolayısıyla konuyu Çin'in toplumsal bağlamına koyarak ele almak Çinli Müslümanların dayanışma bilincini anlamakta yardımcı olacaktır.

Çinli Müslümanların Dayanışma Bilincinin Sosyolojik Arkapları

Çin'deki Müslüman nüfusun sayısının ne kadar olduğu hususunda kesin bir cevap vermek oldukça zordur (Dillon, 2009: 31-32; Ashiwa & Wank, 2009: 153).²² Buna rağmen Müslümanların azın-

---

2 Çin'deki Müslüman nüfusun sayısı için gerçek anlamda bir rakam söylemek oldukça zordur. Zira Çin hükümeti nüfus sayımı yaparken dini, bir referans olarak hesaba katmamaktadır. Öte yandan, sınırları içindeki etnik grupları tanımlarken etnik kimliği ön plana çıkartarak dini kimliği ihmal etmiştir. Dolayısıyla Çin'deki Müslüman nüfusun sayısı farklı araştırma kurumları tarafından çoğunluğu İslam'a inanan etnik grupların nüfusundan tahmin edilebilir. Etnik gruba ait her ferдин gerçekte inanıp inanmadığı ise bilinmemektedir. Devlete bağlı resmi Müslüman kurum olan Çin İslam Derneğinin

açıklamasına göre, çoğunluğu inananlardan oluşan 10 etnik grup vardır. Bu grupların adları ve nüfusu şu şekildedir: Huiler (9,816,805), Uygurlar (8,399,393), Kazaklar, (1,250,458), Donşianlar (513,805), Kırgızlar (160,823), Salarlar (104,503), Tacikler (41,028), Bao'anlar (16,505), Özbekler (12,370) ve Tartar (4,890). Toplamda yaklaşık 20.3 milyon nüfusa sahiptir. Bunlardan Çince konuşan Müslümanlar, yani konumuz olan ve Çin atasözünde geçen Huiler, yaklaşık 10 milyona yakın bir nüfusa sahiptir. Bundan Huilerin Çin çapında azınlıkta, fakat üye sayısı bakımından İslama inanan 10 Müslüman etnik grup arasında çoğunluk konumunda olduğu anlaşılmaktadır. Dünyadaki sosyal eğilimleri yakından takip eden ve sosyolojik araştırmalar için istatistik veriler üreten tarafsız bir kurum olan PEW Research Center, Çin'deki Müslümanlar nüfusun, tüm nüfusa oranının %1.8'ini olduğuna işaret etmiştir. Bu oran Çin nüfusunun 24 milyonuna denk gelmekte ancak Çin'in resmi verileriyle arasında neredeyse 4 milyonluk fark vardır. Az önce sözü geçen nedenlerden dolayı, PEW Research Center, söz konusu 10 etnik grubun nüfusunu ve deneklerin inancını sorgulayan Çinli Yerlerin Manevi Hayatı Araştırması (2007 Spiritual Life Study of Chinese Residents)'nın sonucunu temel alarak, bu rakamın tahmin edildiğini ifade etmiştir. Aynı şekilde de ABD hükümetinin her sene sunduğu Uluslararası Dini Özgürlük Raporu (Report on International Religious Freedom), etnik grubun nüfusunu temel alarak, Çin'de 21-23 milyon civarı Müslümanın bulunduğu işaret etmiştir. Bu gruplardan en kalabalık ikisi, Huiler (10.6 milyon) ve Uygurlardır. Esas olarak Uyguların çoğu Doğu Türkistan'da ikamet etmektedir. Bu iki grup, Kazaklar, Kırgızlar ve diğer Müslüman etnik grup üyeleriyle birlikte mevcut nüfusun %61'ini (14.2 milyon) teşkil etmektedir. Muhtemelen ana konu dini özgürlük olduğu için, Huiler haricinde, raporda diğer Müslüman etnik grubun nüfusuna dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Ayrıca raporun açıkladığı rakamların Çin'in resmi bilgilerini esas aldığı görülmektedir. Bu yüzden de burada sunulan verilerden anlaşıldığı üzere, Çin'deki Müslüman nüfusu konusunda görüş birliğine varılamamıştır. Genel anlamda Müslüman nüfusun 20-23 milyon arasında değiştiğini söylemek mümkündür. Çin'in resmi bilgileri için bkz. Çin İslam Derneği, "Ülke Çapındaki Her Bir Müslüman Etnik Grubun Nüfusu (Quanguo Geminzu Musilin Renkou)," <http://www.chinaislam.net.cn/cms/whyj/yslgk/201205/21-59.html>, son erişim tarihi 02.08.2019. PEW Research Center'in istatistik verileri için bkz. PEW-Templeton Global Religious Futures Project, http://www.globalreligiousfutures.org/countries/china#/?affiliations_religion_id=0&affiliations_year=2010&region_name=All%20Countries&restrictions_year=2016, son erişim tarihi 02.08.2019. Çin'deki Müslüman nüfus sayımında kullanılan metodlar için bkz. PEW Research Center, "The Global Religious Landscape Appendix A: Methodology", <https://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-methodology/#ftn20>, ve "Global Christianity Appendix C: Methodology for China", <https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/7/2011/12/ChristianityAppendixC.pdf>, son erişim tarihi 02.08.2019. ABD'in Uluslararası Dini Özgürlük Raporu hakkında bkz.

lık konumunda olduğu açık bir gerçektir. En büyük Müslüman etnik grup olan Hui Zu ancak ülkenin nüfusunun %7.78'ni teşkil etmektedir (Çin İslam Derneği, 2012). Hui Zu bir dereceye kadar Han kültürüyle bütünleşmiştir. Dış görünüm bakımından Hanlılarla neredeyse aynıdır. Buna rağmen, inancından kaynaklanan beslenme düzenleri, yaşam tarzları ve kültürel özellikleri, yine de onları Hanlılardan farklılaştırmaktadır. Ayrıca genel olarak dağınık fakat bölgesel olarak yoğun olan nüfus dağılım biçimi, Çin'in her yerinde egzotik diaspora toplulukları oluşturmuştur. Bu oluşumların ortaya çıkışı yerli tarihsel bağlam ve toplumsal arkaplanla yakından ilişkilidir. Makalenin bu unsurların Çinli Müslümanların dayanışma bilincinin oluşumundaki etkileri tartışılmaya çalışılacaktır.

1. Teorik Bir Temel: Gerçekçi Çatışma Teorisi ve Sosyal Kimlik Teorisi

Bizlik/Ötekilik bilincinin oluşumu, topluluk mensuplarının kimlikleri, düşünceleri ve davranışları üzerindeki etkileri, akademik camiadaki yaygın konulardandır. Bu konularla ilgili teoriler de ortaya konmuştur. Teorilere göre, diğer gruplardan farklılaştıran belli özelliklere sahip olan iki veya ikinin üzerindeki grupların varlığı, bizlik/ötekilik bilincini meydana getirir. Bu özellikler ırksal, toplumsal ve kültürel gibi çeşitli yönlerle ilgili olabilir. Örneğin Çinliler ve Japonlar ırkla, beyaz yakalılar ve mavi yakalılar toplumsal statüyle ve Budistler ile Hıristiyanlar dinle birbirlerinden farklılaşmaktadır. Farklı gruplara mensup olanlar kendilerini ötekilerle kıyaslayabilir. Bizlik/ötekilik bilinci, kıyas sonucunu temel alarak oluşmaktadır. Muzaffer Şerif'e göre (aktaran Yapıcı, 2004, s. 43), bizlik/ötekilik bilinci ve bundan kaynaklanan başka gruplara yönelik önyargı üzerine araştırma yapılırken grubun mensuplarının sevgi, korku, nefret gibi iç duygularının ve ırk, kültür ve maddi imkân gibi dış etkenlerinin birlikte ele alınması

U.S. Department of State, "2018 Report on International Religious Freedom: China (Includes Tibet, Xinjiang Hong Kong and Manchu)", <https://www.state.gov/reports/2018-report-on-international-religious-freedom/china-includes-tibet-xinjiang-hong-kong-and-macau/>, son erişim tarihi 02.08.2019.

gerekmektedir. Dolayısıyla, sosyal öğrenme teorisi, dogmatik kişilik teorisi veya otoriteryen kişilik teorisi gibi insanın içsel bilişsel süreci üzerine odaklanan teoriler, gruplararası ilişkileri ve mensuplarının önyargılarını açıklamaktan âcizdir.

Bu duruma dikkat eden Şerif, gruplararası ilişkiler üzerine odaklanmaya başlamış ve gerçekçi çatışma teorisini ileri sürmüştür. Bu teoriye göre (aktaran Yapıcı, 2004, s. 44-48) ortak hedefleri olan insanlar doğal olarak bir araya gelerek bir grup oluşturur. Ardından ortak hedeflerin yanısıra, grubun içyapısı, değer yargısı ve topluluk kimliği gibi grubun manevi yönleri oluşur. Bunlarla hareket kuralları, mensupların görevleri hatta yaşam tarzı gibi grubun maddi yönleri kurulur. Söz konusu grup toplumda veya ülkede başka gruplarla çeşitli ilişkiler kurabilir. Buldukları ortam bu ilişkilerin niteliğini belirlemektedir. İki veya ikinin üzerinde gruplar arasındaki ilişkiler, kaynakların kısıtlı olduğu veya grupların hedeflerinin birbirleriyle çeliştiği durumlarda çatışma haline dönüşür. Grupların mensupları çatışma ilişkisi içinde kendi grubunu yüceltmeye ve öteki grupları aşağılamaya temayül gösterirler. Gruplar arasında bir sıkıntı olmayınca mensupları bir yandan bağınaz bir şekilde bütün iyi nitelikleri kendi grubuna yüklemeye çalışırken, öbür yandan grup içinde karşı grubu delilsiz olarak kötüleyebilir ve aşağılayabilir. Aralarında olumsuz bir olay çıkınca da, bu tavır açık bir şekilde sözlü veya fiziksel çatışmaya dönüşebilir. Buna rağmen, grupları da aşan daha önemli bir ortak hedef ortaya çıkınca, bu hedefi iş birliği içinde birbirleriyle yardımlaşarak gerçekleştirmek için, gruplararası olumsuzluk ve çatışmanın şiddeti bir dereceye kadar hafifleyebilir. Nitekim Şerif kendini gruplararası çatışmayı azaltmak ve toplumsal uyumu sağlamak amacıyla bu konu üzerine araştırmaya adanmıştır. Eleştirilere uğradığı ve daha kapsamlı gruplar üzerinde uygulanıp uygulanamayacağı hususunda hâlâ insanlar şüphe içinde oldukları halde, onun söz konusu teorisi grup mensuplarının önyargıları ve gruplararası çatışma gibi hususlara başka bir açıklama sunmaktadır.

Şerif'le aynı konularla ilgilenen diğer bir önemli teori, Henri Tajfel ve John Turner tarafından ortaya konan sosyal kimlik teorisidir. Bu teori bilişsel psikolojinin insanların bilişsel sürecini açıklama-

sını temel almaktadır. Bu teoriye göre (Demirtaş, 2003; Dönmez, 1992) insanlar birer “bilişsel cimri”dir, insan belleği her zaman en kısa ve en kestirme yolu seçerek en kısa süreli bilgi işleme yollarını arayıp bulur ve bilgi işlemede bu yolları kullanır. Etrafındakileri tanıma sürecinde insanın beyni, duyuların aldığı tüm verileri kısa bir zamanda analiz edememektedir. Dolayısıyla beyin önemli verileri süzgeçten geçirerek kategorize etmekte ve şemaları kurmaktadır. Duyular tekrar benzer veriler aldığında yeni verileri yine süzgeçten geçirerek bilgi haline dönüştürmektedir. Ardından yeni bilgileri kurulmuş şemalarla kıyaslamaktadır. Bilgiler var olan şemalarla uyumluysa beyin ikisini bütünleştirir şemaları pekiştirir; aksi takdirde şemaları düzeltir. Böylelikle insan etrafındakiler hakkında bilgi edinir. Bu bilgiler, insanın bilişsel süreciyle kurulduğu için, ancak hakikatin bir kısmını yansıtabilir. Buna rağmen söz konusu bilgiler insanı tehlikelerden sakındırmaya ve hayatını sürdürmesine yetmektedir. Bu, dünyayı tanımak için en hızlı, verimli ve kolay bir metottur.

Sosyal kimlik teorisine göre (Austin & Worchel, 1979: Bölüm 3), bilişsel sürecin yeni arkadaşlarla tanışmakta veya etrafındakilerle ilişki kurmakta etkisi vardır. Bu etkiye “sosyal kategorileştirme” (social categorization) denilmektedir (Austin & Worchel, 1979: Bölüm 3). İnsan toplumsal hayatta her gün her bireyden birçok veri almaktadır. Beyin, bu verileri hızlı ve verimli bir şekilde ele almak ve insanın, zamanında uygun tepkilerle hareket etmesi için sosyal kategorizasyon sürecinden süzülen bilgileri eski tecrübe temelinde kurulan şemalarla bütünleştirmektedir. Başka bir ifadeyle insan başkalarıyla ilişki kurarken karşısındakileri gerçek anlamda tanımakla ilgilenmemekte; onları var olan şemalara koyarak tanımaktadır.

Birey kendisini tanımada da aynı süreçten geçmektedir. Bu sürece “kendini kategorileştirme” (self categorization) denilmektedir (Austin & Worchel, 1979: Bölüm 3). Birey, bu sürecin etkisiyle kendisini kendisiyle aynı özelliklere sahip olan ve aynı değerleri ve düşünceleri benimseyen bireylerin oluşturduğu grup içinde sınıflandırma eğilimini göstermektedir. Böylelikle bireyin sosyal kimliği oluşturulur. Bu anlamda öz kimliğin sosyal kimliğin bir parçası olduğunu söylemek mümkündür. Burada öz kimlik bire-

yin mensup olduğu grubun niteliği, bu gruba yüklediği anlamlar ve duygular tarafından etkilenmektedir (Demirtaş 2003).

“Sosyal karşılaştırma” (social comparison) sosyal kimlik teorisi çerçevesinde önemli bir kavramdır. İlk başta bu kavram teori olarak Leon Festinger tarafından ortaya konmuştur. Festinger daha çok bireyin maddi açıdan yaptıklarının karşılaştırması üzerine odaklanmıştır. Sonraları Tajfel ve Turner bu teoride değişiklik yaparak gruplar arasında soyut değerler üzerine yapılan karşılaştırma sürecini açıklamak amacıyla onu kullanmaya başlamıştır (Hortaçsu, 2014, s. 60). Sosyal kimlik teorisine göre (Austin & Worchel, 1979: Bölüm 3) birey mensup olduğu grubun sahip olduğu özellikleri başka gruplarıkiyle karşılaştırma yaparak kendi düşüncelerini, kabiliyetini ve değer yargılarını takdir etmektedir. Bunun nedeni insanlığın güzellik, iyilik ve mükemmellik peşinde koşma içgüdüsünün toplumsal hayat, ilişki ve kimliğe yansımalarıdır. Her birey mensup olduğu grubun güçlü, dominant ve haklı olmasını arzu etmektedir. Böyle olunca kendi gurubundan gurur duymakta ve olumlu bir öz kimlik ve sosyal kimlik kurabilmektedir (Aronson, Wilson ve Akert, 2012: 53-60). Bunun yanı sıra insanlığın bu içgüdüsünden dolayı birey kendi grubu ile başka grupları karşılaştırırken kaçınılmaz bir şekilde grup-içi kayırmacılığı (in-group favoritism) tarafından etkilenmektedir. Bunun sonucu olarak da birey, kendi bilinci ve kendi grubuna yönelik duyguların etkileri altında objektif bir gerçeklikten uzak olmayacak bir şekilde kendi grubunu yükseltmeye ve başka grupları aşağılamaya çalışmaktadır (Aboud, 2013: 48-50). Bu bağlamda sosyal kimlik teorisi ve gerçekçi çatışma teorisinin, gruplararası ilişkiler, bireyin topluluk kimliği ve gruba yönelik duyguları gibi hususlarda aşağı yukarı hemfikir olduğunu söylemek mümkündür. Bu iki teoriye göre gruplararası ilişkilerin ve görüşlerin değişmesine yol açan unsur, realitede çatışma ve bireyin öz kimliğini takdir etme ihtiyacı olabilir. Bununla birlikte iki teori de bireyin “bizlik” bilinci ve grubuna yönelik duygularının grupları değerlendirmede önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir. Bu, bir grubun varlığını sürdürmesi ve gelişmesi bakımından önemli bir anlama sahiptir. Zira grup içi dayanışma ve birliktelik bilinci kendisini yüceltme ve başkalarını aşağılama usulüyle kuvvetlendirilmektedir.

Grup-içi kayırmacılığının yanısıra, biz ve öteki değer yargısını etkileyen başka bir olgu daha vardır. Sosyal kimlik teorisine göre birey sosyal karşılaştırma yaparken kendisiyle aynı özelliklere, inançlara ve değerlere sahip olanların benzerliğini, aksi takdirde farklılıklarını abartabilir (Demirtaş, 2003). Bu olguya “abartma etkisi” (exaggeration effect) denilmektedir. Bu olgu ile grup-içi kayırmacılığının etkileşimi sonucunda, kendi grubunu teşkil eden herkes iyi, ahlaklı ve olumlu özelliklere sahipken, başka grupların mensupları kötü, ahlaksız ve olumsuz olarak nitelendirilmektedir. Bu değer yargısı hakikat temelinde kurulmadığı halde, bireyin düşüncelerine çok etki yapmaktadır. Netice olarak, bir yandan gruplar arasındaki uçurum genişlemekte ve derinleşmekte öte yandan ise, grup içi abartılmış benzerlik, dayanışma ve birliktelik bilinci daha çok güçlenmektedir.

Bizlik/ötekilik bilinci bakış açısından hareketle sözü geçen iki teori gruplararası ilişkiler ve grup içi dayanışma bilincinin oluşumunu anlamaya katkıda bulunabilir. Bu anlamda Çin’de diasporal Müslüman topluluk ve azınlık konumunda bulunan Çinli Müslümanların dayanışma bilincinin kaynağı, muhtemelen bu iki teorinin ışığında anlaşılabilir. Dolayısıyla makalenin müteakip kısmında söz konusu iki teori ışığında ümmet ve Hanlılarla ilişkisi iki toplumsal olgu bağlamında Çinli Müslümanların dayanışma bilinci ele alınacaktır.

2. Müslüman Cemaatin Oluşumu: Dayanışma Bilincinin Toplumsal Kaynağı

İnanç ve kutsal metinler bakımından her Müslüman ümmetin bir parçasıdır. Müslümanlar arasındaki bağ sözleşme ve ortak çıkar değildir. Her bireyin yüz yüze konuşması ve etkileşimde bulunması gerekmemektedir. Onları birbirlerine bağlayan unsur ortak inanç, dini pratikler, değer sistemi ve dünya görüşüdür. Çinli Müslümanlar İslam dünyasından uzak olarak Han kültürünün egemen olduğu toplumsal ortamda yaşamaktadır. Diğer etnik gruplar arasında kendi etnik sınırını sürdürmektedir. Bu, bizlik/ötekilik bilincinin oluşumunun başlıca etkeni-

dir. Bu bilinç, Müslüman cemaatte (*fan fang*)³³ açık bir şekilde görülebilir.

Müslüman bireyler cemaati oluşturmaktadır. Müslümanların çok yönlü ilişkileri, cemaatin hayatındaki sosyal anlamı belirginleştirmektedir. Bu, Çinli Müslümanların genel olarak dağınık fakat bölgesel olarak yoğun olan nüfus dağılım biçiminde görülebilir. Yaşam tarzı ve örf açılarından Müslümanlar Hanlılardan çok farklıdır. Yabancı kültürle çevirili ortamda geliştirilen *fan fang*, cami merkezli bir yerleşim biçimidir. Müslümanlar için toplumsal, dini hatta iktisadi merkez olan cami, hayatın her yönünü çeki düzene sokmaktadır. Beslenme, kültür ve örf bakımından Hanlılardan farklılaşan ihtiyaçlarını gidermek için helal lokantalar, hac ve umre eşyalarının satıldığı mağazalar, medreseler ve vakıflar kurulmuştur. Zamanla cami merkezli ve Han kültüründen çok farklı olan yerleşim bölgesi geliştirilmiştir. Ayrıca cami dini fonksiyonuna ilaveten idare görevini de yüklenerek cemaatin işlerine bakmaktadır. Dolayısıyla olduğu bölgenin merkezine dönüşmüştür.

Fan fang'ın oluşumu cemaatin varlığı ve gelişiminde çok önemli

---

3 Çincece “fan” (蕃) karakteri genel olarak “yabancı” anlamına gelmektedir. “Fang” (坊) ile çarşı ve sokakları kastedilmektedir. “*Fan fang*” sözcüğü “yabancıların yoğun yaşadıkları mahalleler” olarak tanımlanabilir. Tang ve Song hanedanlığı zamanlarında Çin’de kalan yabancı Müslümanların sayısı önemli bir şekilde artmıştır. Onlar Çin’e yerleşmişler ve müstakil bir yaşam tarzı oluşturmuşlardır. Dolayısıyla egemen Han kültüründen çok farklı olan egzotik mahalleler oluşturmuş ve topluluk bilincini geliştirmişlerdir. Söz konusu bu dönemlerde *fan fang*lar genellikle deniz kenarında büyük liman şehirlerinde bulunmuş ve Çin’in ticaretine çok katkıda bulunmuşlardır. Bu bağlamda Çin hükümeti *fan fang*’ı yönetmek için özel bir daire kurmuştur. Ming hanedanlığı döneminde egzotik özellikleri taşıyan yabancı Müslümanlar zamanla geçimlerini temin ettikleri deniz yolu ticaretinin gerilemesi nedeniyle, *fan fang*’ın gelişimi durmuş hatta zamanla ortadan kaybolmuştur. Buna rağmen, *fan fang* Çin İslamı tarihinde çok önemli bir yer işgal etmektedir. Onların Çin İslam’ının kökleşmesi ve gelişmesi için gerekli temeli atıklarını söylemek mümkündür. Bkz. Zhong-Fu Zhang, “Yabancı Misafirlerden Hui Zu’a: Quan Zhou Bölgesindeki Müslümanların Etnik Grup Bilincinin Değişimi Üzerine Tarihsel Bir Mütalaa (Cong Fan Ke Dao Hui Zu: Quan Zhou Di Qu Mu Si Lin Zu Qun Yi Shi Bian Qian De Li Shi Sing Cha),” Nations and Aborigines: The History of Ethnic Group in the Asia Pacific Region, konferans tebliği, 2005.

bir rol oynamaktadır. Han kültürü ile Müslümanlar arasında bir sınır koyarak asimilasyona karşı direnmeleri hususunda onlara destek olmaktadır. Zira organize edilmemiş Müslümanlar, dini eğitim eksik olduğu için kendi inancını çocuklarına geçirmekte zorluk çekmektedir. Dini ihtiyaçlarını zor gidermektedir. Dolayısıyla asimilasyon üzerlerinde daha ciddi ve baskın bir etkiye sahiptir (Kettani, 1986: 10). Buna tarihte Çin kültürüne tamamen asimile olmuş Müslümanları örnek olarak vermek mümkündür. Onlar, atalara tapmakta, politeizmi benimsemekte, Çin örflerine göre cenaze törenlerini yapmaktadırlar. Ataları Müslüman olduğu için atalarından kalan bazı İslami uygulamaları yerine getirmektedirler fakat bunun farkında değildirler. Bunun nedeni Çin İslamında birbirlerinden haberdar olmayan cemaatlerin dini ihtiyaçlarını karşılayan, asimile olup kaybolmaktan koruyan kapsamlı örgütlenmelerin ve bölge sınırlarını aşan bir din otoritesinin eksikliğidir (Israeli, 1987: 61).

*Fan fang'*ın toplumsal işlevi, Çin'deki Müslümanları bir araya getirmiştir. Bunun yanısıra İslam'ın danışmayla ilgili mesajları, onların arasında kuvvetli bir bağ oluşturmuştur. Sosyal kimlik teorisine göre, bir bireyin kendini ve diğerlerini iç-grup/dış-grup boyutunda sınıflandırması grubun bir-örnek oluşunun, kalıplaşmışlığının ve kurallarının kalıcılığının abartılmasına yol açar. Birey hem algısal, hem de davranışsal olarak tipik grup üyesi olur ve kişiliksizleşir. Kişiliksizleşme, sosyal kimliğin belirginleşerek kişisel kimliği gölgede bırakmasını anlamına gelir (Demiştaş, 2003: 131). Bu durumda grup mensupları grubun değer yargısını hareket kuralları olarak görmektedirler (Yapıcı, 2004: 57; Hortaçsu: 58). Ayrıca aynı değer yargısıyla kendisini ve diğerlerini değerlendirmektedir. Çin'deki Müslümanların durumuna göre, tevhit, ümmetin her ferdine iyilik yapma, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma gibi dini emirler, onlar için grubu oluşturuca hareket kurallarıdır. Müslümanlar bu emirlerin yerine getirilip getirilmemesini kriter olarak görmektedirler. Hac görevini tamamlamış olan birisine hacı unvanı verilmekte ve ümmet içinde ona saygı gösterilmektedir. Bunun tersi olarak da bu dini emirleri ihmal edenler ve günahları işleyenler münafık olarak nitelendiril-

mekte ve herkesin onlardan uzak durması gerekmektedir. Nitekim bu, grup-içi kayırmacılığı ve abartma etkisinin bir ifadesidir. Zira başka grupların mensuplarını da aynı kriterlerle değerlendirmektedir. Müslümanlar, domuz eti yemek ve içki içmek gibi Han kültüründe ne iyi ne de kötü anlamları taşıyan eylemlere olumsuz anlamlar yüklemektedir. Böylece hak dine inanan grup ile gayrimüslim gruplar arasındaki farklılıklar daha da vurgulanmış; ümmetin değeri yükseltilmiş ve diğer dini/kültürel grup ise aşağılanmış olur.

Müslümanları bir araya getiren *fan fang* onların çeşitli yönlerden ihtiyaçlarını gidermektedir. İslami hayatın merkezi olan camiler ve eğitim faaliyetini yürüten medreseler, İslam'ın prensiplerine göre Müslümanların sosyalleşmesinde önemli bir rol oynamakta ve ümmetin bütünleşmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, camiler, helal lokantalar, hac ve umre eşyalarının satıldığı mağazalar, medreseler ve vakıflar gibi sosyal tesisleri barındıran *fan fang*, ümmetin her ferdinin sosyal hayatını gerçekleştirmesine yardım etmektedir. Hayatın her yönünü kapsayan bu yerleşim alanı, Müslümanlar arasındaki ruhsal bağları ve yardımlaşma bilincini güçlendirmektedir. Dini pratikleri yerine getirmeyi birbirlerine hatırlatmaktadır. Bu anlamda manevi olarak İslam, hak dine inanan Müslümanlar ile etraflarındaki "kâfir"leri birbirlerinden ayırmaktadır. Böylece onlara olumlu sosyal/dini kimliği kazandırmaktadır. Öte yandan, *fan fang* fiziksel olarak Müslümanların kaldığı yerler ile gayrimüslim yerleşimler arasında belirgin bir sınır çizmektedir. Bu da Müslümanların organize olması ve dinini yaşamasına kolaylık sağlamaktadır. Turner'a göre (aktaran Hortaçsu, 2014: 58) mensuplar arasında grubun kurallarını çiğneme durumu ne kadar az ise, onların dayanışma bilinci de o kadar güçlüdür. Bu bağlamda Müslümanları bir araya getiren, başka dini gruplarla aralarındaki sınırı muhafaza eden ve din konularında birbirlerine hatırlatma yapmalarına imkânını sağlayan *fan fang*, dayanışma bilincinin gelişmesine yardımcı olmaktadır.

Son olarak, bir ülke veya toplumda Müslüman nüfusun az olması, onların azınlık konumunda buldukları anlamına gelmemektedir. Ancak aralarında dayanışma bilinci mevcut olduğu ve bu bi-

linçten hareketle özgün kültürel, dini ve etnik özelliklerini korumak istemeleri durumunda ise, azınlık niteliğini kazanmaktadırlar (Kettani, 1986: 5; Capotarti, 1979: 6). Çin hükümetinin politikasına göre, İslam'a inanan on etnik grup azınlık konumundadır. Bu bağlamda bu etnik grupların mensupları devlete kendilerini ayırt eden özel kimlerini göstermeleri gerekmektedir. Ancak böylelikle hükümet tarafından azınlık olarak tanınabilirler. Hükümet tarafından tanınmış olmaları Müslümanların topluluk kimliğini güçlendirmektedir.

Ümmet ve *fan fang* Müslümanların bizlik bilincinin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır ve hatta bu bilincin kaynağı olarak bile nitelendirilebilir. Ancak eğer etraflarında başka gruplar olmasaydı bu bilinç oluşmaz ve gelişmezdi. Bir başka ifadeyle, bizlik bilinci, ancak kendisi ile ötekiler arasında karşılaştırma söz konusu olduğunda oluşabilir. Sosyal kimlik teorisinin sosyal karşılaştırma kavramına vurgu yapılmasının nedeni budur. Bu yüzden makalenin müteakip kısmında Çin'deki Müslümanların dayanışma bilincinin kaynağını anlamak için Hanlılarla olan ilişkileri üzerinde durulacaktır.

3. Çin'deki Müslümanların Hanlılarla İlişkisi: Gruplararası İlişkilerin Dayanışma Bilinci Üzerindeki Etkileri

İster eski dönemler, isterse modern dönemler olsun, Çin'deki Müslümanların Hanlılarla ilişkileri, etnoloji, tarih, sosyoloji ve Hui Zu araştırmaları gibi disiplinlerin odaklandığı hususlardan biri olmuştur. Hui Zu belli bir derecede Han kültür sistemiyle bütünleşmiş olmasına rağmen, kültür ve yaşam tarzı bakımından Müslümanlıktan kaynaklanan farklılıklar, kendileri ile Hanlılar arasında bir sınır oluşturmaktadır. Bu durum, bizlik/ötekilik ayrımı kaçınılmaz bir sonuç olarak meydana getirmektedir.

Orta Asya ve Orta Doğu'dan ilk Müslümanlar Çin'e geldiklerinde, din, kültür ve yaşam tarzı bakımından Hanlılarla aralarında çok büyük bir uçurum ortaya çıkmıştır. Tang (MS. 618-907) ve Song (MS. 960-1279) hanedanlığı dönemlerinde oluşturulan *fan fang* ve Yuan hanedanlığı (MS. 1271-1368) döneminde hükümetin Müslümanları memur seviyesine yükselten politikası, bu uçurumu

daha da derinleştirmiş ve genişletmiştir. Ming (MS. 1368-1644) ve Qing (MS. 1636-1911) hanedanlığı dönemlerinde Müslümanların bir kısmı asimile olmuştur. Çin İslamının içeriği ve özellikleri de netleşmiştir. Buna rağmen İslam inancı ve dini pratikler Müslüman kültür ile Han kültürü arasında yine bir sınır çizmektedir. Bu sınır, Müslümanlar ve Hanlılar arasında bizlik/ötekilik ayrımını sürdürmekteydi ve ilişkilerine olumsuz etkiler yapmaktaydı. Bu ilişkiler barışık görünse de, her iki grup bir diğerine karşı yine şüpheli, küçümseyici ve umursamaz türden tavırlar takılmaktaydı. Buna Hanlı kaynaklardaki bilgilerde Müslümanların küçümsemesi ve yanlış anlaşılmasını örnek olarak vermek mümkündür. Bunun yanısıra Ming hükümetinin yürüttüğü asimilasyon politikası ile Qing hükümetinin son zamanlarında Müslümanlar üzerindeki zulümleri, söz konusu uçurumun en şiddetli göstergeleridir. Öte yandan Ming hanedanlığının son zamanları ile Qing hanedanlığının ilk dönemleri arasında Çin toprağında İslam ıslah ve ihya hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu hareketler, Müslümanların söz konusu uzun vadeli zulümlere karşı gösterdikleri bir tepki olarak düşünülebilir.

Sosyal kimlik teorisi ışığında Müslümanlar ve Hanlıların kendi grubunu yükseltme ve karşı grubu aşağılamaya meyil ettikleri ve bunu yaparak olumlu ve iyi bir sosyal kimlik kazandırmayı umduklarına değinilmiştir. Nitekim tarih sahnesine ilk çıktığı zamandan beri Han kültürü, etrafında kendisinden farklı kültürlerle hor bakılmaktaydı. Eski Çinliler kendi devletlerini “nezaket ve görgü ülkesi” (li yi zhi bang) olarak nitelendirmekteydi. Yönetimi altında bulunan toprakları ise dünyanın merkezi anlamını taşıyan “Orta Ülke” (Zhong Guo) veya “Orta Toprak” (Zhong Tu) olarak adlandırmaktaydı. Bunun tersi olarak etrafındaki devletleri ise “barbar ülkesi” (man yi zhi bang) olarak nitelendirilmekteydi. Çin kültürünün vazifesi kendi nezaketini ve görgüsünü bu ülkelere yayarak yerli halkları eğitmektir.

Bu tavrı Çincenin karakter yapısında da görmek mümkündür. Orta toprağın dışında bulunan halkları adlandırmak için aşağılayıcı anlamı içeren “fan” (番/蕃) karakteri kullanılmaktaydı. Bu makalede sözü geçen *fan fang*'ın ilk Çince karakteri bu karakterdir.

Bu bağlamda eski Çinlilerin yabancı ülkelerden gelen Müslümanları hor görmeleri, Müslüman yerleşim yerinin adına yansıtılmaktadır. Buna ilaveten eski Çinliler Çince karakter kökenlerini kullanarak aşağılayıcı karakterler ortaya çıkartmakta ve etrafındaki göçebeleri adlandırmaktaydı. Batısındakiler keçi anlamını taşıyan “qiang” karakteriyle (羌), kuzeyindekiler köpek anlamını taşıyan “di” karakteriyle (狄) ve güneyindekiler “böcek” anlamını taşıyan “man” karakteriyle (蠻) kastedilmekteydi (“Çin Metinleri Projesi”, 2019). Bu tavır Orta Asyalı ve Orta Doğulu Müslümanlara karşı da sergilenmekteydi. Din bakımından Hanlılar kendi atalar kültürüne ve yerleşmiş (Hanlılaşmış) Budizm’e “büyük din” anlamına gelen “da jiao” (大教) terimini, İslam’a ise “küçük din” anlamındaki “xiao jiao” (小教) terimini kullanmaktaydılar. Çince “büyük” ve “küçük” sözcükleri kendi başlarına değer yargısı anlamına sahiptir. Bu terimlerin kullanımıyla Çin kültürü yüceltilmiş ve yabancı kültürler küçümsenmiştir. Bundan daha kötüsü, Hanlılar Müslümanlarla alay etmek için, göçebelere yaptığı gibi, Müslümanların genel ismi olan “hui” (回) karakterinin yanına köpek anlamını taşıyan kökeni (犛) eklemiştir (Israeli, 1987: 23, 69). Müslümanlarla birlikte etkileşimde bulunmuş olan Hanlılar, onların özel yaşam tarzını, örflerini ve beslenme kurallarını az çok bilmekteydiler. Hanlılar az önce sözü geçen tavırdan hareket ederek, Müslümanların sevmedikleri veya hassas oldukları hususlarda, onlara alaycı, aşağılayıcı ve kaba lakapları takmaktaydılar. Aleyhlerinde gerçeğe dayanmayan masallar ve atasözleri uydurup onları kötülemektedirler (Israeli, 1987: 23-24).

Müslümanlar da buna karşı tepki vermekteydiler. Onlar kendi inançlarını “ıffetli ve hakiki” anlamını taşıyan “qing zhen” (清真) terimi ile adlandırmışlardır. Böylelikle Hanlıların dinlerinin batıl inanç olduklarını ima etmekte ve İslam’ı yüceltmekteydiler. Diğer taraftan, Müslümanlar Hanlılarla evlenmekten kaçınmaya çalışmaktadır. Bunun nedeni, Müslümanların “ıffetli ve hakiki” soyunun, domuz etini tüketen Han soyu tarafından kirletilmemesidir. Nitekim erken dönemlerde Tayvan’daki Çince konuşan Müslümanlar, “ıffetli ve hakiki” soyu, Müslümanlığın en önemli unsuru olarak kabul etmekteydi (Pillsbury, 1973: 241). Burada dikkat

edilmesi gereken bir nokta vardır. O da, söz konusu eylemin Müslümanların kendi soyunu muhafaza etmeye çalıştıkları anlamına gelmemesidir. Çünkü onun temel özelliği dinden kaynaklanmış olmasıdır. Bu anlamda Müslümanlar için topluluk içi evlilik, etnolojik bir anlamdan daha çok din içi evlilik anlamını içermektedir (Lin, 2015: 100). Buna yine, günümüz Çin’inde bazı Müslüman özerk bölgelerinde görülen topluluk içi evlilik uygulamasını örnek olarak vermek mümkündür (Gladney, 1998a: 91-103).

Sosyal kimlik teorisi ışığında, yukarıdaki mezkûr durumlarda, ister Hanlılar isterse Müslümanlar olsun, kendi grubunu yüceltme ve karşı grubu aşağılamaya meyillidirler. Böylece grup içi dayanışma ve birliktelik bilinci kuvvetlendirildiği gibi, karşı tarafla aralarındaki uçurum da derinleşmiş olmaktadır.

Hanlılar ile Müslümanların ilişkisi Şerif’in gerçekçi çatışma teorisinin ışığında da açıklanabilir. Ona göre iki grup arasında rekabet ilişkisi söz konusu olunca onların çatışmaları ciddileşebilir. Bununla beraber yukarıda değinilen grup-içi kayırmacılığın etkisi de artabilir. Müslümanlar Çin’e ilk geldiklerinden itibaren Hanlılarla aynı topraklarda çeşitli yönlerden sınırlı kaynakları elde etme hususunda rekabet etmişlerdir. Bu duruma örf, kültür ve değer sistemi gibi yönlerle ilgili farklılıklar da ilave edilince çatışmanın asırlardır süregeldiğini anlamak mümkün hale gelecektir. İki grubun bir diğerine düşmanca tavrı bu bağlamda açıklanabilir. Tang ve Song hanedanlığı dönemlerinde ortaya çıkan *fan fang* iki grup arasında belirgin bir sınır çizmiştir. Moğolların kurduğu Yuan hanedanlığı döneminde hükümetin Hanlılara karşı ayrımcılık politikası yürütmesi ve Müslümanları memur seviyesine yükseltmesi, Müslümanlara ayrıcalık ve çok sayıda toplumsal ve siyasi imkân sağlamıştır. Bu, Hanlıların Yuan hükümetine karşı duyduğu hoşnutsuzluk ve kızgınlığı Müslümanların üzerine yöneltmelerine sebep olmuştur. Böylece iki grup arasındaki çatışmalar daha da ciddi bir hal almıştır (Israeli, 1987: 21, 138-139).

Çin’in geleneksel iktisadi felsefesi de Hanlılar ile Müslümanların ilişkisi üzerinde belli derecede önemli etkilere sahip olmuştur. Bu felsefeye göre, çiftçiler kendi emekleriyle buğday veya pirinç yetiştirmektedir. Bu yüzden çiftçilik üretim kabiliyetine sahip olup

ülkenin gelişmesine katkıda bulunabilir. Diğer taraftan tüccarlar bir şey üretmeden ancak alıp satarak para kazanmaktadır. Bu yüzden ülkenin gelişmesinde payları bulunamaz. Bu bağlamda geleneksel Çin düşüncelerinin çiftçiliği teşvik ettiği ve tüccarlığı bastırıldığı açıktır (Fun, 2019: 22-24; Li, 2013: 4-16). Bu düşünce İslam'ınkine aykırıdır. Zira Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) bizzat tüccardı. Ticaret ve tüccarlığa İslam'da belli derecede olumlu olarak bakılmaktadır. Buna ilaveten, Çin'e ilk gelen Müslümanların arasında birçok tüccar yer almaktaydı. Onların işleri çocuklarına geçmiş ve Müslüman topluluklar için büyük bir menfaat getirmiştir. Bu bağlamda nesillerden geçen farklılıklar, Han kültüründe tüccarların düşük sosyal statüsü ve Müslümanların ticaretle elde ettikleri büyük başarılar gibi çeşitli unsurların etkileri, Hanlıların Müslümanlara karşı takındıkları olumsuz tavırları şiddetlendirmiştir. Bu durum, Müslüman statülerinin zirveye ulaştığı Yuan hanedanlığı döneminde daha da kötüleşmiştir. Müslümanların "cesur" ve "zinde" özellikleri, kötü hedeflere ulaştırılan araçlar olarak algılanmaktaydı. Ticaretle önemli olan "konuşkanlık" ve "belagat" özellikleri, yalakalık ve üçkâğıtçılık olarak düşünülmekteydi (İsraeli, 1987: 21). Sosyal kimlik teorisine göre, bu durum Hanlıların kişisizleşme sürecinden geçtiklerine işaret etmektedir. Zira onlar öz kimliğini ikinci plana iterek grup içi benzerlik üzerine odaklanmakta ve gruplar arasındaki farklılıkları abartmaktadır. Böylelikle kendi grubuna olumlu sosyal kimlik kazandırmaya çalışmaktadır.

Hanlıların kasten iftira etmeleri ve kötülemelerine karşılıklı Müslümanlar da tepki vermiştir. Az önce kendi inancını "iffetli ve hakiiki din" olarak adlandırmalarına ve grup içi evliliği uygulamalarına değinilmişti. Bunlara ilaveten, Müslümanlar daha kapsamlı ve etkili hareketler meydana getirmiştir. Ming hükümeti Müslümanlar üzerinde asimilasyon politikası uyguladığı halde, Hanlılarla aralarındaki sınırı bir türlü silememiştir. Ming hanedanlığının son zamanları ile Qing hanedanlığının ilk zamanları arasında ortaya çıkan dini kitapları Çince yazma eğilimi, İslam ıslah ve ihya hareketleri ve Çince medrese sisteminin kuruluşu, Müslüman âlimlerin dayanışma bilincinin bir ifadesi olarak düşünülebilir. Bu olayların,

Müslümanların Han toplumunda kendi kültürel ve dini kimliğini korumaya yönelik gösterdiği çabalar olduğunu söylemek gerekir. Qing hanedanlığının son zamanlarına gelindiğinde, hükümet dıştan yabancı kaba kuvvetlerin tecavüzleri ve içten ise hoşnutsuz halkların isyanlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Hükümet bunlarla başa çıkmak ve kendi iktidarını sağlamlaştırmak için kışla sayısını arttırmış ve Müslümanları kontrol altında tutmak için onlardan bazılarını görevlendirmiştir. Bunun gibi politikalar, Hanlılar ile Müslümanlar arasındaki çatışmaları ciddileştirmiş ve sonunda Müslüman isyanlarına yol açmıştır. Bu durumlara gerçekçi çatışma teorisinin ışığında bakacak olursak, Müslümanlara karşı Ming hükümetinin asimilasyon politikası ve Qing hükümetinin zulmü, siyasi kaynağı paylaşmaya yönelik rekabetin bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Bir başka ifadeyle bunlar, iktidardakilerin potansiyel siyasi rakiplerine karşı kendi otoritelerini sağlamlaştırmak için aldıkları tedbir olarak görülebilir. Müslümanların iktidardaki hükümeti devirmeye ve ondan ayrılıp kendi devletlerini kurma niyeti olmasa da, kendi özel kimliklerini sürdürmek için bu tedbirlere direnmek zorunda kalmaktaydılar. Gerçekte, topluluk kimliği dışarıdan veya içeriden bir tehditle karşılaştığında, grup içinde dayanışma bilinci ön plana çıkarak, bu kimliği korumak için her ferdini birbirlerine bağlayabilir (Israeli, 1987: 143-153; Yapıcı, 2004: 115). Söz konusu Müslüman isyanlarını, bu açıklamaya iyi bir örnek olarak vermek mümkündür.

Genel olarak gerçekçi çatışma teorisi ve sosyal kimlik teorisi, Müslümanların Hanlılarla ilişkileri, bizlik/ötekilik bilinci ve iki grubun dayanışma ve birliktelik bilinci hakkında, makul açıklamaları ileri sürebilir. Buna rağmen burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Müslümanların dayanışma bilincinin kaynağını açıklamak için makalede mezkûr olaylara değinilmiştir. İki grubun ilişkisinin olumsuz ve çatışmalı olduğu vurgulanmamaktadır. Çoğu zaman da Müslümanlar ile Hanlılar barışçıl bir ilişki sürdürmekteydiler. Dünyanın başka bölgelerinde olduğu gibi, İslam Çin'e girdikten sonra, kaçınılmaz bir şekilde yerli kültürle çatışma, etkileşme, ayak uydurma ve bütünleşme sürecine girmiştir. Bu sürecin sonucu olarak, Çin İslamı gibi mozaik bir kültür

ortaya çıkmıştır. Çin'in 56 etnik grubu arasında yer alan Hui Zu, bu mozaik kültürün bir taşıyıcısıdır. Yukarıdaki mezkûr olaylar olmasaydı, İslam ve Çin kültürünü bütünleştiren Çin İslamı veya Hui kültürü ortaya çıkmazdı. Günümüzün Hui Zu'unun mevcut durumları, Hanlılaşmış ve Konfüçyüsçü düşünceleri benimsemiş olmalarına rağmen, Hanlı çoğunluğa asimile olmasına yol açmamıştır. Bunun aksine onlar etnik özelliklerini muhafaza etmiş hatta dini kimliğini de bununla birlikte geri kazanmıştır (Gladney, 1998a: 135-150). Müslümanların dayanışma ve birliktelik bilinci bu durumun gerçekleşmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.

Tang ve Song hanedanlığı zamanlarında Çin'e gelen yabancı Müslümanların, Hui Zu'nun ataları olduğu bilinmektedir. Bu Müslümanlar yerli halklarla evlenmiş ve yerli kültürlerle etkileşimde bulunmuştur. Asırlar içinde günümüzün Hui Zu'su ortaya çıkmıştır (Çin İslam Derneği, 2013: 11-13; Mi ve You, 2000: 120-122; Wang, 2010: 250-254). Aynı zamanda mezkûr Çince dini kitapları yazma eğilimi ile Konfüçyüsçü düşünceler ışığında İslam'ı açıklama hareketi de, Hui Zu'nun oluşumuna katkıda bulunmuştur. Bu iki hareketin ortaya çıkışı, Han kültürü karşısında Müslüman topluluklar içinde İslam inancını kaybetme korkusunun uyanmasıyla yakından ilişkilidir. Zira Han kültürüyle çevirili genel ortamda bulunan Müslümanlar, İslam'la ilgili bilgileri gitgide yitirmiştir. Arapça din eğitimi görmeleri daha da imkânsız bir hale gelmiştir. Bu bağlamda bazı Konfüçyüsçü eğitimi gören âlimler, Çince dini kitaplar yazarak Konfüçyüsçü düşüncelerin ışığında halka İslam'ın prensiplerini açıklamaya başlamıştır. Bu girişim, bir yandan topluluk içi Müslümanları eğitmeyi hedeflemekteydi. Diğer yandan ise topluluk dışı gayrimüslimlerin İslam hakkındaki önyargılarını ve yanlış anlamalarını düzeltmeyi hatta Hanlı memurların İslam'ı doğru anlayıp onu Çin toplumuyla bütünleştirmesini hedeflemekteydi (Lin, 1996: 25-43). Söz konusu âlimlerin bu beklentisi ve düşüncesi, İsraili'nin ortaya koyduğu telakkiye benzemektedir. Yani Çin İslam'ı devamlı olarak Hanlılaşma ile İslamlaşma olarak iki kutup arasında gidip gelmektedir (İsraili, 2002: 113-31).

Günümüzde, Çinli Müslümanların Dayanışma Bilinci Durumu

Çin hükümetinin etnik politikası, şehirlere nüfus akını ve Çin'in

dışa açılışı, Müslümanların nüfus dağılımı, sosyal kimliği ve dayanışma bilinci etkileyebilir. Sekülerleşme, modernleşme ve kentleşmenin, İslam'ın içerdiği dayanışma bilincini zayıflatıp zayıflatmadığı, dikkate değer bir husustur. Sosyal kimlik teorisi ve gerçekçi çatışma teorisine göre, hâlihazırdaki kaynakların kısıtlılığı ve Müslümanların dini ve kültürel kimliği, dayanışma bilincini etkileyen temel unsurlardır. Bu anlamda iki grubu farklı kılan özellikler, kişinin iyi bir kimlik elde etme yönündeki arzusu ve kaynaklar üzerindeki rekabeti söz konusu olduğu sürece, dayanışma bilincinin varlığını sürdürmeye devam edeceğini söylemek mümkündür. Dru C. Gladney'in araştırması (Gladney, 1998a, 1998b, 2004) bu hususu anlamakta faydalı olacaktır. Buna rağmen onun araştırması, akademik camiada tartışmalı bir konu teşkil eden Hui Zu'nun dini kimliği ve etnik kimliğiyle yakından ilgilidir. Mez-kûr konu makalenin ana konusunu teşkil etmediğinden, müteakip kısımda ancak Gladney'in konumuzla ilgili görüşleri ele alınacaktır.

Gladney'e (2004) göre köyde veya kasabada yaşayan Hui Zular dini kimliğe daha fazla önem vermekte, yine bazı dini pratikleri gündelik yaşamda uygulamaktadırlar. Bu yüzden genel anlamda Hanlılarla aralarında belirgin bir sınır çizilebilir. Örneğin Nin Xia eyaletine bağlı Na Ja Hu köyündeki Hui Zular geleneksel medrese eğitimine önem vermektedirler. Aynı şekilde Pekin'in yakınlarında yer alan Chang Ying kasabasındaki Hui Zular da Hanlılarla evlenmekten kaçınıp grup içi evliliği tercih etmektedirler. Bu bağlamda geleneksel medrese eğitimi dini kimliği ön plana çıkartabilir. Grup içi evlilik ise bu işlevin yanı sıra soy bağlantısını sürdürebilir. Bu iki uygulama dayanışma bilincini kuvvetlendirebilir

Dayanışma bilincinin güçlenmesine rağmen büyük şehirlerde yaşayan Hui Zular, daha çok etnik kimliği vurgulamaktadır. Kendilerini Hui Zu olarak tanımlamalarına rağmen, Müslümanlığa fazla önem vermemektedirler. Örneğin Çin'in güneydoğusunda deniz kenarında yer alan büyük şehirlerinde bulunan Hui Zular, neredeyse tamamen Hanlılaşmıştır. Onların dini bilinçleri yoktur. Ancak atalar kültüründe uyguladıkları pratiklerden atalarının Müslüman oldukları anlaşılabilir. Etnik kimliğe verdikleri önem ise ekonomik ortamın değişiminden kaynaklanmaktadır (Gladney,

1998a). Söz konusu Hui Zular hükümet tarafından etnik azınlık olarak tanınmış ve azınlıklara ait bazı özel hakları elde etmişlerdir. Ayrıca buldukları bölge son zamanlarda kalkınmaya başlamıştır. Bu bağlamda, Hanlılara karşı yarışlarında daha fazla ekonomik kaynak elde etmek için dayanışma bilincini daha da geliştirmekte ve dolayısıyla grubun soyuna önemli derecede vurgu yapmaktadırlar. Buna, Chen Dai bölgesinde Ding soyadındaki Hui Zuların yaşadıkları kalkınmayı ve onların soya ve atalarından kalan kültürel mirasa verdikleri önemi, örnek olarak vermek mümkündür.

Geleneksel medrese eğitim sistemi, grup içi evlilik ve soya verilen önem, Hui Zular ve Hanlılar arasındaki sınırı muhafaza edebilir ve Hui Zuların din bilincini yeniden canlandırabilir. Öte yandan din bilinci, bu pratikleri daha çok etmesine sebep olabilir. Böylesi de ikisi birbirini güçlendiren bir döngü oluşturmaktadır. Sosyal kimlik teorisi ve gerçekçi çatışma teorisinin çerçevesinde Gladney'in açıklamasına bakacak olursak, ister özel dini kimliğiyle, isterse etnik kimliğiyle olsun, Hui Zuların dayanışma bilinci her türlü sürdürülebilir.

Gladney (1998b: 127-128), Çin hükümetinin politikasını Hui Zu'nun oluşumundaki en temel unsur olarak görmektedir. Söz konusu Çin politikasının yanısıra, bu oluşum sürecinde etkili başka unsurlara da değinmiştir. İlk olarak Çin çapında dağınık bir şekilde her yerde bulunan farklı Müslüman topluluklar, yerli kültürel, toplumsal ve ekonomik durumların etkisinin bir sonucu olarak farklılık ve çeşitlilik göstermektedir. Buna rağmen, Çin'in İslam din eğitimi merkezleri ve tarikatlar, farklı yerlerden gelen Müslümanları bir araya getirebilir. Bu, Müslümanları İslam'ın evrensel mesajlarının altında toplamakta, dini kimliği pekiştirmekte ve dayanışma bilincini güçlendirmektedir. İkinci olarak, farklı yerlerden geleneksel eğitim merkezlerine gelen âlimler, Hui Zuların yoğun yaşadıkları köylerde dolaşan seyyar dini kitapçılar ve şehirlerarası grup içi evlilikler, Hui Zuların etkileşimine, iletişimine ve birliktelik bilincini canlandırmalarına katkıda bulunabilir. Son olarak, Devlet Etnik İşleri Komitesi, Etnik gruplar araştırmaları enstitüleri ve Çin İslam Derneği gibi kurumların tesisi, Hui Zuların sosyal ağ ve topluluk bilincini daha da geliştirmektedir. Bu

temelde evrensel bir Hui kimliği (pan-Hui identity) ortaya çıkmıştır. Bunun etkisiyle, Tibet'te ve Hai Nan Adasında İslam'a inanan bazı Moğol ve Miao soylu topluluklar, dil ve kültür bakımından çok farklı olduğu halde, kendilerini Hui Zu olarak tanımlamaktadır. Onlardan bazıları devlet tarafından Hui olarak tanınmıştır (Gladney, 1998a).

Gladney'in bu görüşü Benedict Anderson'un hayali cemaatler teorisini yansıtmaktadır. Anderson'a göre (1991: 5-9), milliyet (nationality), ulus-luk (nation-ness) ve milliyetçilik (nationalism) insan tarafında üretilen kültürel yapay bir üründür. Ulus hayali olup sınırlı ve egemenliğe sahip olan bir cemaattir. Aynı şekilde Gladney ulus kimliğinin yoktan ortaya çıkmadığına işaret etmektedir. Ulus kimliğinin oluşumu, kültürel veya soylu bir kimliğe değil bireyin toplumda diğer fertlerle ortak atalarından kalan mitolojilere yaptığı açıklamalara da bağlanabilir. Gladney (2004: 229) de, Anderson'un inşa ettiği "hayali kimlik" tabirini kullanmıştır. Bununla da, bu kimliğin sosyal ve ekonomik durumlar, ulus devletin tanımı, içeriği, simgesi ve gelişmeleri gibi unsurlar tarafından şekillendirildiğine işaret etmiştir. Buna ilaveten Çinli akademisyenlerden biri olan Da-Li Yao, Hui Zu'nun menşesine ilişkin açıklamaların, hanedanlıklar, toplumsal durumlar, Hui-Han ilişkileri ve bizlik / ötekilik bilinci gibi unsurlara bağlı olarak değiştiğine işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle Hui Zu kimliği, içeriği ve tanımı sabit olmayıp çeşitli unsurlara göre değişmektedir. Ancak, ataları Orta Asya veya Orta Doğu gibi farklı bölgelerden geldikleri halde, Hui Zuların "ortak anavatanı" ve "ortak soy" düşüncesi değişime uğramamıştır (Yao, 2004). Dolayısıyla, bu paragrafta sözü geçen üç akademisyenin görüşlerine göre, hayali cemaatler bir topluluğun dayanışma ve birliktelik bilincini güçlendirebilir.

Buna karşıt, Xiao-Wei Zang'ın araştırması (2008) Hui Zuların dayanışma bilincinin zayıfladığına işaret etmektedir. O, komşuluk etkileşimi (neighborhood interaction), gayri resmi dayanışma (informal solidarity), hareketli iletişim ağı (network mobilization), arkadaş seçme (mate selection), eş tercih (spouse choice), evlilik homogamisi (marital homogamy) ve aile davranışı (family behavior) gibi yedi sosyal ilişkide Hui Zuların pratiklerini incelemiştir.

Bu pratiklerin ışığında şehirlerde bulunan Hui Zular ve Hanlıların modernleşme derecesi arasında karşılaştırma yapmayı hedeflemiştir. Bunun yanısıra, “Hui Zuların modernleşme derecesinin daha düşük olması”, “gelenek, cemaat ve soy gibi ilkel bağlantılarının daha kuvvetli olması” önyargısının yanlış olduğunu ispat etmeyi de hedeflemiştir (Zang, 2008: 3). Zang’ın araştırmasında gelenek, modernleşmenin bir karşıtı olarak geçmektedir. Ayrıca İslam’ın Müslümanlara emrettiği dayanışma, gelenek olarak düşünülebilir. Dolayısıyla bu araştırma Müslümanların dayanışma bilincini anlamaya katkıda bulunabilir. Zang’ın elde ettiği sonuca göre (2008: 146-148), sözü geçen yedi sosyal ilişki bakımından Hui Zuların modernleşme derecesi Hanlılarınkinden daha düşük değildir. İlkel bağlantılardan ziyade sosyal statü kazanma, onların performansı ve pratikleri üzerinde daha fazla etki yapabilir. Bu araştırmaya göre bizlik/ötekilik bilinci, Hui Zular ile Hanlıların ilişkisinde yine etkiye sahiptir. Fakat modern toplumda sosyal statü, dayanışma bilincinin gelişmesi veya gerilemesinde en etkili bir değişken olarak düşünülebilir. Bu durum, sosyal statüsü daha yüksek olan tabakaların, daha fazla sosyal ve ekonomik kaynakları elde etmek amacıyla, kolaylıkla Hanlılarla evlenmeyi ve Hanlı komşularla etkin olarak etkileşimde bulunmayı kabul etmelerinde görülebilir (2008:130-131). Bu bağlamda sosyal kimlik, Hui Zu kimliğini aşabilir ve dolayısıyla dayanışma bilinci üzerinde olumsuz etkiler yapabilir.

Gladney’in antropolojik araştırması Hui Zuların dini, etnisitesi, kültürü ve soyu gibi konular üzerine odaklanırken, Zang’ın sosyolojik yaklaşımı, modernleşme derecesi açısından Hanlılar ile Hui Zular arasında bir karşılaştırma yapmaya çalışmıştır. İki akademisyen dikkatlerini daha fazla grup içine çevirmiş ve toplumsal gerçek bağlamında iki grubun ilişkisini bir dereceye kadar göz ardı etmişlerdir. Nitekim Hui Zuların dayanışma bilincinin gelişmesi veya gerilemesi hususunu anlamak, Çin’deki Müslüman topluluğun çeşitliliği ve sosyal kimliğinin farklı yönleri gibi değişkenleri hesaba katan çok yönlü araştırmaları gerektirmektedir.

Sonuç

Kutsal metinler ve dini pratiklerden anlaşıldığı üzere, İslam asıl

olarak dayanışma ve birliktelik bilinciyle ilgili mesajları içermektedir. Öte yandan evrensel nitelikli ümmet, “iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma”, “ümmetin her ferdine iyilik yapma” ve “zayıflar ve muhtaç olanlara yardım etme” gibi dini emirlerle dünyanın her yerindeki Müslümanlar aynı inanç altında toplanabilir. Dolayısıyla dinin dayanışma ve birliktelik bilincini yaştırmakta önemli bir işlev gördüğünü söylemek mümkündür. Bu, Çin’deki Han kültürüyle çevirili Müslüman topluluklar için daha önemlidir. Çinli Müslümanlar, Han kültürünün egemen olduğu ortamda, daha bilinçli olarak İslam’a bağlanmaktadır. Böylece bizlik/ötekilik bilincini ön plana çıkartabilmekte ve özel kültürel, dini ve etnik kimliğini sürdürmektedirler.

Sosyal psikoloji açısından, Hanlılar ve Müslümanlar olarak iki grup, kendi grubunu yüceltme, karşısındaki grubu aşağılamaya meyil etmektedir. Bu durum, makalede sözü geçen örneklerden açıkça anlaşılabilir. Bu örneklerin doğru veya yanlış olmaları bir yana, iki grup arasındaki sınır böylece devam edebilir ve grup içi dayanışma ve birliktelik bilinci kuvvetlenebilir. Ayrıca realitede kısıtlı siyasi, kültürel ve ekonomik kaynaklar, bizlik/ötekilik bilincini ve gruplararası rekabet ilişkisini yeniden belirginleştirmiştir. Bu görüş, Ming hanedanlığının son zamanlar ile Qing hanedanlığının ilk zamanları arasında meydana gelen Müslüman isyanlarını açıklamada faydalı olabilir. Buna göre asıl olarak dini mesajlara dâhil olan dayanışma bilinci, toplumsal unsurların etkileri sebebiyle güçlendirilmektedir.

Buna rağmen günümüzün kentleşme, sekülerleşme ve modernleşme süreci, Müslümanların nüfus dağılımını ve dini kimliğini önemli bir şekilde etkilemektedir. Bu bağlamda söz konusu dayanışma ve birliktelik bilincinin zayıflayıp zayıflamadığı araştırılmaya değer bir hususa dönüşmüştür. Sosyal kimlik teorisi ve gerçekçi çatışma teorisi bu hususa olumlu olarak bakmaktadır. Zira bu teorilere göre dayanışma ve birliktelik bilincinin oluşumunda temel unsurlar yine mevcuttur. Buna rağmen, modern sosyal ilişkilerin karışıklığı, modern Çin hükümetinin milli politikası ve Çin’deki Müslüman toplulukların çeşitliliği gibi meseleler göz önünde bulundurulduğunda, bu husus daha iyi bir şekilde kavranabilir.

Kaynakça

- Aboud, F. E. (2003). "The Formation of In-Group Favoritism and Out-Group Prejudice in Young Children: Are They Distinct Attitudes?", *Development Psychology*, cilt 39, sayı 1:48-60.
- Anderson, B. (1991). *Imaged Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London & New York: Verso.
- Aronson, E., Wilson, T. D., ve Akert, R. M. (2012). *Sosyal Psikolojisi*, Gündüz, çev. OkhanGündüz, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ashıwa, Y. ve Wank, D. L. (Eds.). (2009). *Making Religion, Making the State: The Politics of Religion in Modern China*, Stanford: Stanford University Press.
- Austin, W. G. ve Worchel, S. (1979). *The Social Psychology of Intergroup Relations*, Monterey: Brooks/Cole.
- Buladı, K. (2011). *Kuran'da Sosyal Dayanışma: Müessesese-Vakıf-Kültü*, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Capotorti, F. (1979). *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, New York: United Nations.
- Çin İslam Derneği, (Ed.). (2013). *Çin İslamının Basit Kayıtları (Zhongguo Yisilanjiao Jianzhi)*, Beijing: Zongjiao Wenhua Chubanshe.
- Çin İslam Derneği, "Ülke Çapındaki Her Müslüman Etnik Grubun Nüfusu", 7 Temmuz 2019 tarihinde <http://www.china-islam.net.cn/cms/whyj/yslgk/201205/21-59.html> adresinden alındı.
- Çin Metinleri Projesi, "Çince Karakterlerin Menşeleri (Shuowen Jiezi)", 2 Temmuz 2019 tarihinde <https://ctext.org/shuo-wen-jie-zi> adresinden alındı.
- Demirtaş, H. A. (2003). "Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar," *İletişim: Araştırmaları Dergisi*, cilt 1, sayı 1:123-144.
- Dillon, M. (Ed.). (2009). *Islam in China: Key Papers*, cilt 1 ve 2, Folkestone: Global Oriental.
- Dönmez A. (1992). "Bilişsel Sosyal Şemalar," *Araştırma*, Ankara

Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi, cilt 14: 132-136.

- Fun, Y.-L. (2019). *Çin Felsefesi Tarihi*, çev. Fuat Aydın, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*, çev. Cemal Güzel, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gladney, D. C. (1998a). *Ethnic Identity in China: The Making of a Muslim Minority Nationality*, Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers.
- Gladney, D. C. (Ed.). (1998b). *Making Majorities: Constituting the Nation in Japan, Korea, China, Malaysia, Fiji, Turkey, and the United States*, Stanford: Stanford University Press.
- Gladney, D. C. (2004). *Dislocating China: Reflection on Muslims, Minorities, and Other Subaltern Subjects*. London: Hurst & Company.
- Günay, Ü. (2011). *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Hortaçsu, N. (2014). *Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler*, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Israeli, R. (1987). *Muslim in China: A Study in Cultural Confrontation*, London: Curzon Press.
- Israeli, R. (2002). *Islam in China: Religion, Ethnicity, Culture, and Politics*. Lanham: Lexington Books.
- Kettani, M. A. (1986). *Muslim Minorities in the World Today*, New York: Mansell Publishing.
- Li, D. -J. (2013). "Tüccarlığı Bastırmadan Onu Teşvik Etmeye Doğru: Düşünsel ve Siyasi Bir Mütalaası (Cong Zhongshang Dao Yisihan: Sixiang Yu Zhengce De Kaocha)", *Bulletin of the Institute of Modern History, Academia Sinica*, sayı 82: 1-53.
- Lin, C. -K. (1996). *Çin İslam'ının Gelişmeleri ve Hareketleri (Zhongguo Huijiao Zhi Fazhan Jiqi Yundong)*, Taipei: Zhonghuaminguo Alabo Wenhua Jingji Xiehui
- Lin, C.-K. (Ed.). (2015). *İslam'ın Yerleşmesi: Çin İslam'ının Gelişmesi Tartışması (YisilanZaidihua: Zhongguo Yisilan Fazhan Zhi Tanta)*, Hong Kong: Hong Kong Chinese University.

- Mi, S. -J. ve YOU, J. (2000). Çin İslamının Kısa Tarihi (*Zhongguo Yisilanjiao Jianshi*), Beijing: Zongjiao Wenhua Chubanahe.
- Okumuş, E. (2012). *Toplumsal Değişme ve Din*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Pillsbury, B. L. K. (1973). *Cohesion and Cleavage in A Chinese Muslim Minority*,(yayımlanmamış doktora tezi). Columbia University, New York.
- Wang, L. -G. (2010). Çin İslamının Tarihi (*Zhongguo Yisilanjiao Shi*), Beijing: Zhongguo Youyi Chuban Gongsi.
- Yao, D. -L. (2004). "Hui Zuların Anavatanı ve Hui Zu Kimliğinin Tarihteki Değişmeleri (Huihui Zuguo Yu Huizu Rentong De Lishi Bianqian)", Çin Akademisi(*Zhongguo Xueshu*), sayı 1:90-135.
- Yapıcı A. (2004). *Din Kimlik ve Ön Yargılar*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Zang, X. -W. (2008). *Ethnicity and Urban Life in China: A Comparative Study of Hui Muslims and Han Chinese*, New York: Routledge.